

Leder:

Nordisk utenriksjournalistikk i det lange 20. århundret

Birgitte Kjos Fonn

Professor i journalistikk, Oslo Met
Redaktør Mediehistorisk Tidsskrift
birgitte@oslomet.no
orcid.org/0000-0002-4337-7663

Rolf Werenskjold

Professor i medievitenskap
Avdeling for mediefag, Høgskolen i Volda
rof@hivolda.no
orcid.org/0000-0003-0473-1866

Hvorfor er utenriksjournalistikk viktig? Dette enkle spørsmålet er mer presserende nå enn på lang tid. Det internasjonale samfunnet går fra krise til krise, men det er sjelden grunnsteinene rokkes så betydelig i våre nærområder som etter at vår nærmeste nabo gikk til krig med et annet nært land i februar, og det på en måte som gjør trusselen om verdenskrig aktuell igjen. Omgivelsene er både i krise og i rask endring, og det samme gjelder mediene og deres evne til å tolke, fortelle og analysere det som skjer rundt oss. Det er ikke sikkert nyhetsmediene var bedre til det før, men det er antakelig større behov for å forstå det som skjer i omverdenen nå enn på lenge, spesielt i en tid der propaganda og fake news i en rekke forskjellige kanaler igjen er blitt en iboende del av informasjonen som flyter rundt oss. Den verden vi kjente for bare få år siden kan dermed ikke forklares på samme måte, og med den samme forståelse som før. Den må tolkes på nytt, og begrepene vi har brukt før må kanskje anvendes på en ny måte, slik også den amerikanske medieforskeren Robert Entman tidlig hevdet etter den kalde krigens slutt, fordi konteksten er blitt en annen.¹

Dette dobbeltnummeret av *Norsk Mediehistorisk*

Tidsskrift har fått tittelen «Nordisk utenriksjournalistikk i det lange 20. århundret». Navnet er inspirert av historikeren Eric Hobsbawm, som like etter Berlinmurens fall brukte begrepet «det korte 20. århundret» som en betegnelse på den på den på mange ulike måter unike perioden fra 1. verdenskrig til den kalde krigen opphørte.² Med oppløsningen av den tidligere Østblokken tok det som hadde vært den rådende verdensorden i store deler av det 20. århundre brått slutt. I den andre enden hadde verdenskriger og revolusjoner endret de globale maktforholdene som var etablert på 1800-tallet. Både politisk, økonomisk og sosialt ble det skapt en ny tid. I en rekke land – ikke minst i Norden – ble betydelige sosiale reformer gjennomført. En av beveggrunnene var blant annet å demme opp for de samme kreftene som hadde ført til revolusjoner andre steder.

De 25–30 årene som fulgte katastrofene mellom 1914 og 1945 var karakterisert av «usedvanlig økonomisk vekst og sosial omforming, hvilket trolig endret samfunnet dypere enn noen annen periode av tilsvarende kort varighet» som Hobsbawm skriver³ – på mange måter var dette en gullalder, før de økonomiske problemene begynte å tårne seg opp igjen på

Verdenskriger og revolusjoner endret de globale maktforholdene fra 1800-tallet, og både politisk, økonomisk og sosialt ble det skapt en ny tid

1970-tallet, og utløste nye krav til politiske endringer både nasjonalt og internasjonalt. Reformene ble uansett utviklet i skyggen av faren for storkrig – til og med med atomvåpen.

Hobsbawms poeng var altså at den epoken vi rundt 1990 betraktet som det 20. århundre var kort – rammet inn mellom utbruddet av første verdenskrig og ikke minst den russiske revolusjonen, og Sovjetunionens oppløsning.

Hvordan skulle vi snakke om den nye internasjonale ordenen nå? Entman understreket behovet for nytolkninger og nye kognitive begreper. Andre igjen gikk lenger enn til å si at en epoke var over eller at verden måtte tolkes pånytt, som statsviteren Francis Fukuyama, som med boken *The End of History and the Last Man* fra 1992⁴ nærmest så for seg en ny tidsregning. Hobsbawm på sin side pekte på at uansett hva som kom etterpå, ville det være formet av det korte 20. århundret.

Det 20. århundre fortsatt med oss

Over 30 år senere vet vi både at verden forandret seg i 1989, og at arven fra forrige århundre fortsatt er med oss. Revolusjoner, kriger, finanskrakk, sosial uro og fremvekst av fascisme, atomvåpenfrykt og stormaktsrivalisering har alle noen lange linjer som har fulgt oss videre. Det 20. århundres forbruksvekst har materialisert seg i klimakrise. Men de sosiale bevegelsene og de sosiale, økonomiske og demokratiske reformene fra 1900-tallet har også fulgt med. Mye er nytt, mye er uttrykk for kontinuitet, men ting vi i begeistring rundt 1990 trodde vi var ferdig med, har også kommet til overflaten igjen.

På det utenrikspolitiske området ble det for eksempel gjennom hele den kalde krigen inngått en rekke internasjonale nedrustningsavtaler som hadde til hensikt å redusere farene for krig og opprustning. Helsinkiavtalen fra 1975 var en av disse avtalene, som blant annet anerkjente grensene mellom landene i Europa som endelige og som anerkjente retten til utveksling av informasjon mellom statene. Det var ett

av de viktigste framskrittene under den kalde krigen på 1970-tallet, før forholdet mellom øst og vest frøs til i kjølvannet av den sovjetiske invasjonen av Afghanistan og NATOs dobbeltvedtak etter 1980. Det var en avtale som ikke minst knesatte noen prinsipper i forholdet mellom øst og vest, og var derfor av største betydning for de nordiske landene. Vekslingen mellom fremtidsfrykt og fremtidshåp som fant sted gjennom hele den kalde krigen, kan sannsynligvis avleses steg for steg i de nordiske landenes journalistikk.⁵

Samtidig kan hele perioden etter 2. verdenskrig ses som en omkamp om den økonomiske politikken som var valgt, som en stadig duell mellom troen på at vekst og utjevning var det som skulle til, og forestillingene om at økonomisk vekst ville komme alle til gode uten nevneverdige utjevningstiltak. Allerede på 1980-tallet hadde det siste synspunktet vunnet terreng, og tiåret var preget av deregulering av finanssektoren og økt globalisering. Etter Berlinmurens fall økte dereguleringen og globaliseringen ytterligere, med økt velstandsvekst for stadig nye befolkningsgrupper som resultat. Men 30 år senere ser vi også at ikke veksten har kommet alle til gode på samme måte.

Den franske økonomen Thomas Piketty er blant dem som har knyttet tiden før de to krigene (den såkalte første globaliseringsbølgen) sammen med vår tid, og vist at utjevningen som fant sted i en rekke land i de «gylne» tiårene etter 2. verdenskrig ble bremset

allerede rundt 1980 – og at en skjevfordeling som kan minne om 1800-tallet begynte å øke igjen fra ca. 1980.⁶ Tendensen har vært tydelig også i de mer «egalitære» nordiske landene, særlig i Sverige, men er foreløpig mindre merkelig enn i store nasjoner som for eksempel Frankrike, USA og Storbritannia, siden ulikhetene i utgangspunktet var mindre her. Alt dette er store, tunge utviklingstrekk, som også har fått sine avtrykk i journalistikken.⁷

Nordiske fellestrekk

De nordiske landene har i det hele tatt mange felles trekk både allmennhistorisk og mediehistorisk, men

Hobsbawm pekte på at uansett hva som kom etterpå, ville det være formet av det korte 20. århundret

det finnes også store forskjeller. Forholdet til de to supermaktene, og dermed den utenriks- og forsvarspolitiske forankringen, var ulik gjennom etterkrigstiden i land som hadde helt forskjellige erfaringer i tiden før Berlinmuren falt. Også siden gikk de til dels i forskjellige retninger – som da Sverige og Finland fulgte Danmark inn i EU, mens Island og Norge valgte EØS.

Mediehistorisk har disse landene vært langt likere. En historisk sterk partipresse, høy mediebruk, institusjonalisert selv-regulering, sterke allmenkringkastere og, i nyere tid, offentlig stimulering for å opprettholde et visst medietilbud, er alle blant de trekkene vi finner rundt om i de nordiske landene. Trine Syvertsen m.fl. har lansert begrepet «den nordiske medievelferdsstaten» – mediepolitikken kan ses som en side ved den nordiske modellen.⁸ Samtidig er det heller ingen tvil om at nordiske eller i det hele tatt nordeuropeiske medier, med sin historisk «demokratisk-korporative» tradisjon, de siste tiårene har vært under betydelig endring, og beveget seg mer i «anglo-amerikansk», liberal og kommersiell retning, slik for eksempel Daniel Hallin og Paolo Mancini har pekt på.⁹

Denne utgaven av *Mediehistorisk Tidsskrift* er basert på seminaret som OsloMet – Storbyuniversitetet var vertskap for 16. mars 2021, arrangert av Norsk Mediehistorisk Forening i samarbeid med forskergrupper ved avdelingene for mediefag ved OsloMet og Høgskolen i Volda – Media Narration Group ved OsloMet og Mediene i det internasjonale samfunnet i Volda.¹⁰ Seminaret var også basert på samarbeidet innenfor the Nordic Media History Network (NOMEH), som Norsk Mediehistorisk Forening er medlem av, og hvor forskere fra hele Norden samt Baltikum er med.¹¹

Mediefagsmiljøene ved Høgskulen i Volda og OsloMet representerer tyngdepunkt i Norge for forskning på mediehistorie og norsk utenriksjournalistikk, og seminaret er det første som har satt søke-lyset mot nordisk (og baltisk) utenriksjournalistikk i det «lange» 20. århundret.

Det er også første gang tidsskriftet publiserer på både norsk, svensk, dansk og engelsk. Det språklige mangfoldet skyldes at denne utgaven inneholder artikler fra størstedelen av det nordiske området, og forfatterne har derfor hatt fritt valg med hensyn til skandinaviske språk eller engelsk.¹²

En ny orden etter invasjonen i Ukraina

Da vi på dette seminaret stilte spørsmål om hvordan, og på hvilke måter, vi kunne avlese historien i journalistikk og offentlighet i de nordiske landene, var det mars 2021. Ingen av seminardeltakerne hadde fantasi nok til å forestille oss at vi bare et knapt år senere skulle bli vitne til dramatiske endringer av den verdensorden som ble skapt etter annen verdenskrig – og samtidig den internasjonale rettsorden som ble etablert gjennom internasjonale avtaler mellom både små og store stater på begge sider av jernteppet. Den russiske invasjon av Ukraina 24. februar har kastet den eksisterende verdensorden på skraphaugen, og vi er på ny i en situasjon hvor de store maktene tar seg til rette uten hensyn til tidligere avtaler eller ikke. Det er en utvikling som er en spesiell trussel for de små statene. Mange – for ikke å si de fleste av de store nedrustningsavtalene som ble inngått mot slutten av den kalde krigen, er nå i praksis døde og maktesløse – ikke minst i kjølvannet av den russiske annekasjonen av Krim i 2014 og årets invasjon av Ukraina.

Ikke minst har også de nordiske land nå opplevd at de siste utenrikspolitiske hendingene har kullkastet vedtatte utenrikspolitiske sannheter. Hvem hadde tenkt at Sverige ville kaste vrak på mer enn 200 års nøytralitet, at Finland ville ut av sitt spesielle forhold til den store naboen i øst, og at de begge skulle søke om medlemskap i NATO?

Samtidig er våre land langt mer sammenvevd med verden for øvrig enn for 50 år siden, og globale og regionale utviklingstrekk på det økonomiske området slår også inn i samfunnet – og journalistikken – på måter vi fortsatt forsøker å bli vant til. Det ferskeste eksempelet er energikrisen som debatteres heftig i

*Mange av de store nedrustnings-
avtalene som ble inngått mot slutten
av den kalde krigen, er nå i praksis
døde og maktesløse*

flere av landene i skrivende stund.

Det kommer ikke til å mangle på utenrikspolitiske analyser i tiden fremover, om hva som egentlig skjedde da Russland invaderte Ukraina på ettervinteren 2022 og hva det innebærer. Denne grufulle krigen, propagandaen som følger med, og de samfunnsmessige følgene både i Ukraina og landene rundt, viser særdeles tydelig hvor viktig mest mulig balansert og informativ journalistikk fortsatt er. Situasjonen vil ikke minst stille utenriksjournalistikken overfor nye utfordringer i nyhetsrapporteringene og i analysene av maktforholdene i den verdenen vi lever i. Det er viktig, som professor Stephen Walton hevdet i et avisintervju for en del år siden, at vi må ha en utenriksjournalistikk som er i stand til å skjelle mellom et takras og et jordskjelv, eller sagt på en annen måte: Vi har i en en farlig verden behov for en kunnskapsrik formidling av utenriksnyheter, som evner å se forskjellen på det uvesentlige og det vesentlige. Walton formulerte det slik: «Eit samfunn utan god og grundig utanriksrapportering blir infantilisert, dvs. umyndiggjort

... demokratiet blir svekt».¹³ Det stiller store krav til organiseringen av utenriksjournalistikken i nordiske mediehus, og til kompetansen hos praktikerne som formidler nyhetene fra verden rundt oss.

Medier i endring

Nyhetsmediene var under endring i hele det lange 20. århundret. Utover på 1900-tallet ble de sterkere og mer profesjonalsert, og kommunikasjonsforholdene ble dramatisk bedret (om journalistikkens rapportering om internasjonale forhold dermed ble dekkende og mangfoldig nok, er mer tvilsomt). I den lange etterkrigsperioden var narrative mye påvirket av øst-vest-forholdet, og i perioder var også meningskorridoren trang i flere nordiske land. Samtidig hadde antakelig også utenriksjournalistikken sin gullalder i denne perioden. For det første var alle forrige århundres dramatiske begivenheter trolig med på å opprettholde utenriksjournalistikkens betydning. Parallelt med at det lange 20. århundret

utviklet seg, bygde også nyhetsinstitusjonene opp solide utenriksorganisasjoner. I Norden utviklet flere nyhetsinstitusjoner, ikke minst nyhetsbyråene, samarbeid både når det gjaldt korrespondenter og generell stoffutveksling. Både relativt god medieøkonomi, gode offentlige støtteordninger og et lojalt mediepublikum bidro til denne utviklingen.

Gjennom hele forrige århundre var journalistikken dermed et av våre viktigste bidrag til å tolke og skape mening om begivenhetene rundt oss – og sannsynligvis, inntil et visst punkt, et stadig viktigere bidrag. Så kom finanskrisen, konkurransen fra globale tech-selskaper og fremveksten av sosiale medier. Dette satte de etablerte mediene stadig mer under press, og de siste tiårene har det vært hyppig diskutert om journalistikken har mistet noe av sin slagkraft – eller om den vil fremstå som enda viktigere i

en verden hvor vi omgis av en kakofoni av meninger og påstander, mange uverifiserbare, mange direkte usanne.

Ett viktig spørsmål er hvilken effekt de siste tiårenes medieendringer

har hatt på spesialdisipliner som det utenriksfeltet har vært. Utenriksjournalistikken tapte terreng omtrent fra tusenårsskiftet, i alle fall i den forstand at ressursene som ble brukt på dedikerte journalister på feltet, ble redusert. En mer enn hundreårig tradisjon der utenriksnyhetene langt på vei ble formidlet av korrespondenter var på hell, og å ha egne ansatte på «utenriks» ble mer av en luksus enn det hadde vært før. Internett gjorde all informasjon lettere tilgjengelig, samtidig som det ble lettere for lokale nyhetsleverandører å sende stoff, noe som kunne bidra til å bredde ut perspektivene.¹⁴ Samtidig ble såkalt «parachute journalism» – reportere som ble sendt ut for å dekke enkeltbegivenheter – en økende trend,¹⁵ der ulempen kunne være mangel på kunnskap om og forståelse for de lokale forholdene. Det er ikke utenkelig at de dramatiske hendelsene som pågår i vårt nærrområde nå, kan bety en renessanse for satsing på utenriksjournalistikken i nordiske medier.

De dramatiske hendelsene som pågår i vårt nærrområde kan bety en renessanse for satsing på utenriksjournalistikken i nordiske medier

Spenner vidt

I dette spesialnummeret av *Mediehistorisk Tidsskrift* spenner bidragene vidt. Det favner temaer som går tilbake til tidlig i det 20. århundre og fram til vår egen tid. Vi ser også nærmere på noen av de journalistiske aktørene som var med på å forme mediernes innhold i utenriksjournalistikken.

Hans Fredrik Dahls keynoteforelesning trakk opp de lange innledende linjene for den internasjonale utenriksjournalistikken i det 20. århundre. Den publiseres i sin helhet i åpningen av dette nummeret. Begivenhetene i det 20. århundre gjorde det nødvendig å begynne å se på «hele verden» som en helhet. Det betyr ikke at ikke offentligheten og mediene var «internasjonale» før det – tvert imot var tidlige nyhetsmedier påfallende internasjonale, og det gjaldt også de nordiske. Likevel var de flestes forestillinger om «verden» begrenset. Men så kom kommunikasjonsrevolusjonen – som selvsagt begynte lenge før internett. Telegrafene var det som gjorde den globale nyhetskommunikasjonen mulig. Den oppsto selvfølgelig i det 19. århundre, og var for lengst et etablert faktum da det 20. tok til. Men det 20. århundre brakte med seg en rekke forhold som det var umulig å forstå uten å forstå verden som en enhet – fra kriger via etableringen av internasjonale organisasjoner, til verdensomspennende sosiale og ideologiske strømninger, skriver Dahl i utgavens innledende artikkel: «Nordic foreign journalism in the long 20th century – an introduction».

Øystein Pedersen Dahlen og **Rolf Werenskjold** viser deretter i sin artikkel «Presse, PR og Politikk: Utenriksdepartementets pressekontor 1919–1924» at nære kontakter mellom presse, politiske partier og statlige organer ikke er av ny dato. Det er problemstillinger som går langt tilbake i tid også i norsk sammenheng. Artikkelen tar for seg etableringen av et eget pressekontor i det norske Utenriksdepartementet som berørte pressedekningen hjemme, men belyser også hvordan regjeringsapparatet ønsket at Norge og norske forhold skulle oppfattes i utlandet i tiden etter 1. verdenskrig.

I artikkelen «När Spaniens sak blev vår: svensk lokalpress under spanska inbördeskriget 1936–1939» retter **Eva Åsén Ekstrand** søkelyset mot det som

gjør har blitt definert som krigen mellom krigene, den spanske borgerkrigen, og hvordan krigen ble rapportert i to svenske lokalaviser, *Arbetarbladet* og *Gefle Dagblad*. Artikkelen viser at krigen i Spania ikke bare ble rapportert i de største dagsavisene i Stockholm og Göteborg, men hadde et stort nedslag også i lokalavisene utover i landet. Artikkelen er et godt eksempel på at utenriksstoffet i mange år hadde en stor utbredelse i både lokal- og regionalpressen i mellomkrigstiden. Det gjaldt antakelig i de fleste nordiske land fram til fjernsynsnyhetene ble dominerende i dekingen av utenriksnyhetene fra slutten av 1950-årene og begynnelsen av 1960-tallet.

Hans Fredrik Dahl har også skrevet om den spanske borgerkrigen i artikkelen med tittelen «The Spanish Civil War in a Nordic Perspective». Borgerkrigen skapte et enormt engasjement i Norden – som i en rekke andre vesteuropeiske land samt Amerika – til tross for at Spania både geografisk og samhandlingsmessig befant seg relativt fjernt fra de nordiske landene. Det hindret ikke at borgerkrigen avdekket noen viktige skillelinjer innad i de landene der engasjementet var størst, skillelinjer som peker videre inn i utviklingen av sosialdemokratier etter annen verdenskrig. Dahl legger spesiell vekt på den offentlige opinion som en sterk kraft under den spanske borgerkrigen, og på hvordan den er blitt framstilt i den nordiske litteraturen om krigen senere. Som et appendix til denne artikkelen har **Hans Fredrik Dahl** sammen med **Rolf Werenskjold** samlet en bibliografi over sentral litteratur om den spanske borgerkrigen fra de forskjellige nordiske land.

Rune Ottosen følger på med en artikkel om en av de sentrale politikerne i Norge i overgangen til 1960-årene, Venstre-politikeren Gunnar Garbo, hvor han utforsker Garbos karriere som journalist før han gikk inn i politikken. I artikkelen med tittelen «Gunnar Garbo som journalist og presseman» forteller Ottosen om Garbos tolv år i journalistikken. Han var først ni år som journalist i *Bergens Tidende*, deretter i tre år redaktør i *Nidaros* i Trondheim. I 1957 ble han valgt inn som stortingsrepresentant for Venstre. I artikkelen viser Ottosen at Garbo var en viktig bidragsyter til utenriksjournalistikken i den norske regionalpressen. Vi vet at da fjernsynet kom med sine egne oppda-

terte nyhetssendinger, var det nettopp regional- og lokalpressen som opplevde konkurransen fra det nye mediet mest. Regionalpressen fortsatte imidlertid lenge å ha journalister med kompetanse på utenriksfeltet. *Bergens Tidende*, som var den avisen Garbo var lengst i, var ett eksempel på dette.

Josef Batikas artikkel «Koldkrigsjournalistikk, en analyse av Danmark Radios relationer til the United States Information Agency set gjennom den journalistiske tv-dækning under Kennedy, 1960–63», gir et eksempel på hvordan fjernsynet som nyhetsmedium dekket noen av den kalde krigens mest sentrale begivenheter i begynnelsen av 1960-årene. Artikkelen, som springer ut av Batikas kommende doktoravhandling, illustrerer ikke minst hvordan amerikansk «public diplomacy» kunne fungere i praksis. Batikha viser det nære forholdet mellom amerikanske myndigheter og sentrale aktører i Danmarks Radio, noe som åpenbart bidro til å farge meningsinnholdet i journalistikken i denne perioden.

Heidi Kurvinen tegner i sin artikkel et portrett av den finske journalisten Maija-Liisa Heini. Heini var i sin tid en stjernereporter som tilbrakte mesteparten av sin karriere i den største finske avisen, *Helsingin Sanomat*. På slutten av 1960-tallet var Heini avisens Skandinavia-korrespondent. Heidi Kurvinen argumenterer for at Heini, som kvinnelig reporter i en periode der journalistikken fortsatt var mannsdominert, hadde en outsider-posisjon, men at det også ga muligheter for å bryte med og utvikle de etablerte utenriks-narrativene. Artikkelen «Gendering the history of foreign correspondents: The case of Helsingin Sanomat's Maija-Liisa Heini» er basert på analyser av både nyheter og feature fra Heinis hånd.

Vi har flere biografiske artikler. Ottar Odland var den første utenrikskorrespondenten for NRK i både Paris (1965–1970) og i Washington (1970–1973), og samtidig var han en del av den første generasjonen av utenrikskorrespondentene som NRK sendte ut for å etablere egne korrespondentkontor i utlandet. **Rolf Werenskjold** gir i artikkelen «Ottar Odland: radiomannen og utenrikskorrespondenten, 1953–1987» et portrett av franskfilologen Odland, og hans valg av reportasjetemaer både før og etter hans perioder som utenrikskorrespondent. Artikkelen gir blant

annet et bilde av hans tid som korrespondent i Paris, som også sammenfalt med studentopprøret i 1968. Artikkelen viser også noe av den nære kontakten som tidlig eksisterte mellom nordiske utenrikskorrespondenter ute.

I artikkelen «Conflict coverage and security orientation: A longitudinal study of war coverage in Norway in a comparative perspective», diskuterer **Rune Ottosen** hvordan nordisk forsvarssamarbeid har blitt påvirket gjennom deltakelse i den globale kampen mot terror. Han peker spesielt på at lojaliteten til USA og deltagelse i NATO-ledede operasjoner utenfor eget forsvarsområde – slik som i Libya og i Afghanistan – har erstattet den tidligere tradisjonelle lojaliteten til FN-charteret, og reiser kritikk mot norske medier for å ha sviktet sin kritiske rolle ved ikke å ha satt denne utviklingen under debatt.

Birgitte Kjos Fonn gir i sin artikkel en analyse av internasjonal nyhetsrapportering i to norske aviser, *Aftenposten* og *Dagbladet*, fra 1975 til 2005. Norsk utenriksjournalistikk etter 2. verdenskrig er blitt beskrevet som «vestvendt», men i tiårene som fulgte skiftet den kalde krigen karakter og forflyttet seg delvis til andre verdensdeler, samtidig som man må anta at vår kunnskap om og interesse for andre sider ved internasjonale forhold økte. Utvalget som benyttes i studien, korte neddykk hvert femte år mellom 1975 og 2005, gir et riss av nyheter med internasjonalt tilsnitt i to til dels svært forskjellige aviser, over en periode som omfatter både den siste fasen av den kalde krigen og starten på en periode der både norsk og internasjonal medieindustri ble preget av ny teknologi og nye måter å organisere dekningen av verden på. Både politiske og økonomiske endringer har derfor trolig påvirket denne dekningen. Artikkelen tar sikte på å vise dekningens geografiske orientering, men også å si noe om hvordan balansen mellom de forskjellige typene nyheter med internasjonalt tilsnitt har endret seg i disse to avisene over en periode på 30 år.

Supermaktsinnflytelse og det «norske» Amerika

Også Forum-seksjonen i dette temanummeret er hovedsakelig viet forholdet mellom journalistikk,

offentlighet og det internasjonale i det «lange» 20. århundret.

Jukka Kortti tar for seg forholdet mellom sovjetisk og amerikansk innflytelse i Finland under den kalde krigen. Den betydelige makten Sovjetunionen fikk i Finland etter annen verdenskrig er kalt «finlandisering», og handler om hvordan et lite uavhengig land ble tvunget til å følge politikken i et mye større og langt mektigere land. Men kunnskapen om finlandiseringen overskygger innflytelsen fra amerikansk kulturelt diplomati og amerikansk propaganda, og hvordan det satte sitt preg på Finland gjennom forbruksorientering og underholdningsorienterte medier, skriver Kortti i essayet «Cold War Finnish News Journalism: From Americanisation to Finlandisation».

Turo Uskali diskuterer i sitt essay «From Censoring to Self-censorship: The Work of Finnish Moscow Correspondents 1957–1975» hvordan de første finske Moskva-korrespondentene gjorde sitt arbeid under den kalde krigen. I perioden 1957–1975 arbeidet 13 forskjellige finske korrespondenter i Moskva for å representere fem forskjellige nyhetsmedier (*Kansan Uutiset*, *Uusi Suomi*, det finske kringkastingsselskapet, *Helsingin Sanomat* og *Tiedonantaja*). Essayet er basert på Uskalis doktoravhandling, der materialet var intervjuer, arkivmateriale og ca. 2000 artikler og nyhetsinnslag.

Liv Marit Haakenstad

er sertifisert profesjonell slektsgransker. For et par år siden avla hun dessuten mastergraden i faglitterær skriving ved Universitetet i Sørøst-Norge, på et biografisk manus om forfatteren og redaktøren Carl Søyland som utvandret til USA i ung alder. Carl Søyland var en norsk-amerikansk bankmann, musiker, forfatter, journalist og redaktør som kom til USA i 1919. Han var sjømann og vagabond, før han i 1926 slo seg ned i Brooklyn der han arbeidet i den norsk-amerikanske avisen *Nordisk Tidende*. Søyland ble «den norske stemmen fra Amerika» under den andre verdenskrig, og har blitt kalt «den norske ildsjel i New York». Han var aktiv i mange lag av miljøet i New York, og viste blant annet stor omsorg for de

vanskeligstilte. I sitt essay «Carl Søyland – den norske ildsjel i New York» forteller Haakenstad historien om Søyland med særlig vekt på arbeidet i *Nordisk Tidende*, en viktig del av historien om offentlighet i «det norske» Amerika.

Medienes egenart, medieminne og bokomtale

I den siste delen har vi som alltid den faste spalten til lederen for Norsk Mediehistorisk Forening, spalten «Medieminne» og bokomtale. Denne gangen benytter NMF-leder **Henrik G. Bastiansen** spalteplassen til å fortelle om sitt møte med, og sin begeistring for, det han beskriver som «Toronto-skolen» i mediefaget, som har videreført arven fra teoretikere som Harold Innis og Marshall McLuhan. Det som forener denne retningen er at de har rettet forskerblikket mot kommunikasjonsmidlenes form – altså deres egenart, historie og samfunnsmessige betydning. Bastiansen etterlyser mer teoretisk forskning i kjølvannet av denne forskningstradisjonen i Norge.

Vi har også ønsket å slippe til to av de profilerte utenrikskorrespondentene i Norge gjennom flere tiår,

Eva Bratholm og **Hans Wilhelm Steinfeld**, og la dem få presentere sine erfaringer under rubrikken «Medieminne»: Eva Bratholm som korrespondent for både *Dagbladet* og for NRK i New York, og Hans

Vi vet fortsatt altfor lite om hvordan journalistikken har forholdt seg til internasjonale aktører med stor politisk eller økonomisk makt

Wilhelm Steinfeld som mangeårig NRK-korrespondent i fire perioder i Moskva – hovedstaden i både Sovjet og Russland, før og etter den kalde krigens slutt. Eva Bratholm skriver om sine erfaringer under tittelen «Utenrikskorrespondent er jobben for den som liker å være PÅ – hele tiden». Hans Wilhelm Steinfeld har skrevet under tittelen «Kampen for sannheten».

Nummeret avsluttes av en bokomtale av **Gudleiv Forr**, av Alf Skjeseths *Fra Tostrup til Teams – Journalister i dataalderen – deadline døgnet rundt*. Det er ikke hverdagskost at det kommer en historisk fremstilling av den viktigste organisasjonen for den norske journalistprofesjonen – Norsk Journalistlag (NJ) – og da er det viktig stoff for et mediehistorisk tidsskrift. Siste

gang det skjedde var i 1996, da Rune Ottosen skrev boken *Fra fjærpenn til internett*, om NJs første hundre år. Skjeseths bok er på mange måter en oppfølging – men en frittstående sådan – om fortsettelsen i denne organisasjonen, i en periode med store teknologiske, økonomiske og til dels profesjonsmessige endringer. Den siste 25-årsperioden toner ut under en global krise – koronapandemien – som ironisk nok har bidratt til å øke nyhetsjournalistikkens publikum. Dette viser igjen at journalistikken har en avgjørende funksjon når samfunnet er i krise, påpeker Forr.

Fortsatt mye udekket

Det er i løpet av de siste 20–30 årene gjennomført omfattende forskning på norsk mediehistorie. Både publiseringen av firebindsverket *Norsk presses historie* i 2011 og de mange numrene av *Pressehistorisk tidsskrift* og senere *Mediehistorisk Tidsskrift* er uttrykk for denne satsingen. Også i de andre nordiske landene har det vært betydelig mediehistorisk aktivitet de siste tiårene – noe som blant annet er omtalt ved flere anledninger her i tidsskriftet.¹⁶ Også på utenriksfeltet er flere ting gjort – det er blant annet publisert flere antologier om mediene i den kalde krigen. I tillegg kommer alle de enkeltbidrag, i form av bøker, artikler og doktoravhandlinger som er skrevet eller igangsatt på feltet. Et av de nye tilskuddene er nettopp Josef Batikhass avhandling om Danmarks Radio under den kalde krigen, som er i ferd med å bli slutført nå.

Like fullt er langt fra alle deler av nordisk mediehistorie ferdig behandlet. Det er fremdeles store huller i den delen som omfatter hvordan mediene har framstilt verden rundt oss – både når det gjelder aktuelle begivenheter og strukturer over tid. I dette nummeret, som er et første forsøk på å samle stoff om nordisk utenriksjournalistikk i et historisk perspektiv, har vi gleden av å vise noe av bredden i kunnskapen om dette feltet, men det illustrerer tydelig også hvor mye som står igjen å kartlegge, både om den internasjonale og utenrikspolitiske rapporteringen i det enkelte land, og om nordisk utenriksjournalistikk som helhet.

Her står forskningsoppgavene i kø i årene fremover. Det finnes få komparative studier som analyserer

likheter eller forskjeller mellom de nordiske landene. Vi vet fortsatt for lite om nyhetskretsløpet mellom eller inn i Norden, og hvordan nyhetsstrømmer har beveget seg over landegrensene og påvirket hverandre. I tillegg trenger vi å vite hvordan mediene i det enkelte land har dekket nyheter i andre nordiske land. Hva vet vi egentlig om hverandre?

Utenriksjournalistikkens innhold er som mange andre sider av journalistikken påvirket av hvordan den er organisert, av teknologi, og av hva slags journalister som til enhver tid blir rekruttert til den. I hvilken grad har for eksempel det internasjonale stoffet endret seg med tabloidisering, påvirkningen fra etermediene, og så med internett? En annen tilnærming er profesjonssosiologisk. Utenriksjournalistene og utenrikskorrespondentene har tradisjonelt tilhørt eliten innenfor journalistprofesjonen. Vi vet fortsatt ikke mye om hvordan det har preget profesjonen i de nordiske landene, og heller ikke nok om hvordan profesjonen er påvirket av nedbyggingen av utenriksdekningen som de siste tiårene etter alt å dømme har brakt med seg. Og vi vet fortsatt altfor lite om hvordan denne viktige yrkesgruppen har forholdt seg til internasjonale aktører med stor politisk eller økonomisk makt.

Denne listen er dessuten langt fra uttømmende. Dermed kan vi avslutte denne lederen og introduksjonen til *Mediehistorisk Tidsskrift* nr. 1–2 2022 i vissnet om at denne utgaven slett ikke representerer noe slutt punkt, men et oppspill til mer viktig forskning om det internasjonale i nordiske lands mediehistorier.

Oslo/ Volda, 9. september 2022

Birgitte Kjos Fonn,
Rolf Werenskjold

Noter

- 1 Robert Entman (2004) *Projections of Power Framing News, Public Opinion, and U.S. Foreign Policy*. The University of Chicago Press
- 2 Eric Hobsbawm (1997) *Ekstremismens tidsalder. Det 20. århundrets historie*. Gyldendal
- 3 Hobsbawm 1997: 15
- 4 Francis Fukuyama (1992) *The End of History and the Last Man*. Free Press. Videreutviklet fra en artikkel som kom like etter Berlinmurens fall.
- 5 Noen eksempler på forskning i dette området finnes i Henrik G. Bastiansen og Rolf Werenskjold (red.) (2015) *Nordic Media and the Cold War*, Nordicom
- 6 Thomas Piketty (2013) *Kapitalen i det 21. århundre*. Cappelen Damm
- 7 Se f. eks. Peter Kjær og Tore Slaatta (red., 2007) *Mediating Business. The Expansion of Business Journalism*. Copenhagen Business School Press
- 8 Trine Syvertsen, Gunn Enli, Ole J. Mjøs og Hallvard Moe (2014) *The Media Welfare State. Nordic Media in the Digital Era*. The University of Michigan Press.
- 9 Daniel Hallin og Paolo Mancini (2004) *Comparing Media Systems. Three Models of Media and Politics*. Cambridge University Press.
- 10 Arrangementet ble i sin helhet gjennomført digitalt som følge av koronabølgen som da også skyllet inn over de nordiske landene. Forskergruppen MEKK ved OsloMet (Medier i krig og konflikt) bidro til å tilrettelegge digitalt.
- 11 Baltikum, som også var representert på seminaret, hadde naturlig nok enda mer forskjellige erfaringer i det «korte» 20. århundret enn de nordiske landene, men har senere ikke bare knyttet seg til EU og NATO, men understreker også sitt slektskap med Norden – for eksempel på medieforskningsområdet, som deltakere på de biannuale NordMedia-konferansene og med medlemskap i NOMEH.
- 12 Vi har derfor også valgt en løsning hvor både sammendrag/abstracts og forfatteromtalen er på både engelsk og et skandinavisk språk.
- 13 «Rakett mot norske medium», intervju med Stephen Walton, *Dag og Tid*, 2. februar 2007
- 14 Se Richard Sambrook (2010) *Are Foreign Correspondents Redundant? The changing face of international news*, Reuters Institute for the Study of Journalism, og Jan Fredrik Hovden og Rolf Werenskjold (2019) *The Cold War reporters: The Norwegian Foreign News Journalists and Foreign News Correspondents, 1945-1995*, i Henrik G. Bastiansen, Martin Klimke og Rolf Werenskjold (red., 2018). *Media and the Cold War in the 1980s*, Palgrave
- 15 Emily Erickson og John Maxwell Hamilton (2006) *Foreign Reporting Enhanced by Parachute Journalism. Newspaper Research Journal (NRJ)* 22(1). Her har bruken av lokale såkalte «fikser» bidratt til at lokalkunnskapen likevel har vært på plass.
- 16 Bare de siste årene er det kommet flere – se f.eks. Jukka Kortti (2019) *Media in History. An Introduction to the Meanings and Transformations of Communication over Time*. Macmillan International/ Red Globe Press, og Johan Jarlbrink, Patrik Lundell og Pelle Snickars (2019) *Mediernas historia. Från big bang till big data*. Mediehistoriskt Arkiv i Lund nr. 45. En oversikt over både nyere og litt eldre nordiske publikasjoner av denne typen finnes i Henrik G. Bastiansen (2021) *Hvordan påvirker den digitale teknologien Nordens nye lærebøker i mediehistorie*, *Mediehistorisk Tidsskrift* nr. 2 (nr. 36).

Takk for samarbeidet fra avtroppende redaktør

Birgitte Kjos Fonn
Professor i journalistikk, Oslo Met
Redaktør *Mediehistorisk Tidsskrift*
birgitte@oslomet.no
orcid.org/0000-0002-4337-7663

Dette er mitt siste nummer som redaktør av *Mediehistorisk Tidsskrift*. Jeg har hatt denne posisjonen siden høsten 2016 – altså i seks år – og må dermed sies å sitte fullstendig på overtid. Da styret i Norsk Mediehistorisk Forening i 2020 ba styremedlem Rolf Werenskjøld og meg om å ta ansvar for denne store utgaven om nordisk utenriksjournalistikk, inkludert det nordisk-baltiske seminaret i 2021 med samme tittel, var det imidlertid litt for fristende å si ja.

Det nordiske samarbeidet om mediehistorie er relativt nytt, i alle fall i institusjonalisert form. Det sprang naturligvis ut av de særdeles viktige biannuale NordMedia-konferansene, og høsten 2018 ble så NOMEH (Nordic Media History Association), etablert i Helsinki. NOMEH, som Norsk Mediehistorisk Forening er medlem av – og representert i styret til – har bidratt til å knytte nye bånd og oppdage nye sammenhenger innenfor vårt fellesnordiske mediehistoriske interessefelt. Det var derfor naturlig, da dette nummeret skulle planlegges, å legge vekt på journalistikkens og offentlighetens vesen og betingelser i disse små landene som lenge har befunnet seg i et geopolitisk så skjørt område.

Journalistikk og offentlighet

Tittelen på nummeret handler om journalistikk, men når jeg bruker begrepene «journalistikk og offentlighet» er det fordi vi i praksis selvsagt aldri kommer utenom de sidene ved offentligheten som journalistikken omgir seg med – fra reklame via informasjon og propaganda fra myndigheter og andre aktører, til

bokmediet og forskningspublikasjoner. Alt dette er aspekter ved offentligheten som er berørt i denne utgaven. Det er videre i tråd med den utviklingen tidsskriftet har hatt de siste årene. I 2016 skiftet tidsskriftet navn fra *Pressehistorisk Tidsskrift* til *Mediehistorisk Tidsskrift*, som en understrekning av at begrepet «presse» var blitt for smalt. Det kunne forveksles med det skriftlige avismediet, men etermedier og internett hadde allerede eksistert lenge nok til å ha fått en historie. I tillegg var det viktig å fange opp andre former for offentlighet, også fra den prejournalistiske æraen – så vel som fra det offentlige rom utenfor journalistikkens domene i vår tid.

I løpet av de seks årene jeg har vært redaktør har vi derfor hatt artikler om alt fra Ludvig Holbergs retorikk til fotografiet i den moderne offentligheten, men samtidig ivaretatt de mer «klassiske» temaene – som debatten om når partipressen egentlig ble oppløst, redaksjonelle strategier i Schibsted, og klima- og miljøjournalistikk i et historisk perspektiv. Vi har hatt temanumre om den russiske revolusjon i mediene og om politisk journalistikk, vi har hatt artikler om TV-aksjonen, om deskens historie og om mediedekningen av homofile, og biografiske artikler og medieminner. Og ikke minst har vi løftet den korte, men viktige digitale historien, både når det gjelder journalistikk og andre former for offentlighet, men ikke slik at det har gått på bekostning av annen tematikk. Vi befinner oss i dag i en situasjon i medievitenskapen der kunnskap om de 2–300 første årene (for ikke å si 500 første, hvis vi tar med bokmediet, og det skal vi) med massemedier får forsvinnende liten oppmerksomhet sammenlignet med en enorm mengde forskning på det som skjer akkurat nå. Noe av det blir stående, mens noe er like forglemmelig som øyeblikket. Når *Mediehistorisk Tidsskrift* har innlemmet det digitale aspektet, har perspektivet vært grunnleggende historiefaglig

og mer konsentrert om forklaringskraften i de noe lengre linjene.

Takk, og lykke til videre!

Det har vært svært inspirerende å være med på dette arbeidet i seks år. Men et tidsskrift blir aldri til av pur inspirasjon – det trengs noen som skriver. Jeg vil derfor med dette rette en stor takk til alle som har bidratt med artikler, essays, bokomtaler, medieminner og annet i min redaktørtid. En stor takk også til alle fagfeller som grundig og omhyggelig har finstudert og endevendt innsendt stoff, og bidratt til det høye nivået tidsskriftet holder. Innsatsen til gjesteredaktørene i to temanumre må også fremheves. Videre, tusen takk for samarbeidet til designer Endre Barstad og språkvasker Hegelin Waldal, tidsskriftets uunnværlige bakkemannskap. Endre Barstad har dessuten æren for tidsskriftets visuelle profil, som vi jevnlig får mye ros for.

En stor takk også til leserne, som er med på å holde interessen for mediehistorisk stoff levende, både som akademisk felt og som generell allmenninteresse. Ikke sjelden viser det seg, dessuten, at enkeltlesere også har en mulig artikkel i ermet.

Jeg avslutter med å takke min medredaktør i denne utgaven, Rolf Werenskjold, for utmerket samarbeid. Samtidig ønsker jeg den nye redaktøren av *Mediehistorisk Tidsskrift* – som per dato ikke er ansatt ennå – lykke til!

Oslo, 9. september 2022

Birgitte Kjos Fonn

